

วัดจุฬามณี

วัดที่อยู่ไกลตัวเมืองแต่ก็ควรไปเที่ยวชมคือ วัดจุฬามณี

วัดจุฬามณีตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลท่าทาง อำเภอเมืองพิษณุโลก และอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งมีถนนบรมไตรโลกนารถจากตัวเมืองพิษณุโลกถึงวัดนี้

วัดจุฬามณีเป็นวัดที่กล่าวได้ว่า เก้าแก่ที่สุดในพิษณุโลกและคงจะเคยเป็นบริเวณที่ตั้งเมืองหลวงของขอมมาก่อน เพราะมีโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดฝีมือขอม คือ พระปรางค์นั้นเอง ดังที่สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ "เทียวตามทางรถไฟ" ตอนหนึ่งว่า

"เรื่องตำนานเมืองพิษณุโลกตอนก่อนสร้างพระนครศรีอยุธยา นั้น มีหลักฐานปรากฏว่าเมืองพิษณุโลกนี้พวกขอมสร้าง แต่ในชั้นเดิมจะเรียกว่าเมืองอะไรหาทราบไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ว่าเมืองเดิมอยู่ริมน้ำข้างฝั่งตะวันออกที่ตรงวัดจุฬามณีใต้เมืองเดี๋ยวนี้นั่งไปทางลำน้ำประมาณ 8 กิโลเมตร เพราะยังมีเทวสถานของขอมซึ่งแก้ไขแปลงเป็นพระ

ปราสาทวัดจุฬามณีปรากฏอยู่เป็นสำคัญ แต่เทวสถานนั้นเป็นปราสาทขนาดเล็กย่อมยอดเดียว ส่อให้เห็นว่าเมืองพิษณุโลกเมื่อครั้งขอมเป็นแต่เมืองน้อย คงเป็นเพราะในสมัยนั้นที่แผ่นดินยังลุ่มเป็นทะเลอยู่มาก ตรงที่สร้างเมืองเห็นจะเป็นชายทะเลทางข้างตะวันออก...”

นอกจากนี้คุณธรรมคามณ์ ไกวาทิ ยังกล่าวถึงวัดจุฬามณีไว้ในหนังสือ “ประวัติมหาดไทย” ตอนหนึ่งว่า

“...ปราสาทขอมที่วัดจุฬามณีนั้น เป็นปราสาทที่ขอมสร้างขึ้นในสมัยที่ราชโอรสของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ครองเหนือราชบัลลังก์ขอมสร้างภายหลังหรือในราว พ.ศ. 1690 พระเจ้าสุริยวรมันนี้ เป็นนามปรากฏในศิลาจารึก พงศาวดารเขมรเรียกพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ เมื่อสิ้นรัชกาลแล้ว ทายาทได้บำเพ็ญพระราชกุศลถวาย โดยสร้างปูชนียสถานขึ้นอุทิศถวายในท้องที่ทั่วทั้งราชอาณาจักรที่ขอมมีอำนาจปกครอง เถลิงพระนามให้รู้จักกันแพร่หลายว่า “พระบรมพิษณุโลก...”

สำหรับพระปราสาทที่วัดจุฬามณีนี้ นั้น น่าเชื่อได้ว่า คงจะสร้างขึ้นในสมัยลพบุรีเมื่อราว 800 ปีเศษล่วงมาแล้ว เพราะเป็นพระปราสาทที่มีลักษณะคล้ายกับพระปราสาทอื่นๆ ที่สร้างในสมัยลพบุรี ซึ่งเข้าใจว่าเป็นฝีมือขอมโดยทั่วไป เช่น มีลักษณะใช้ศิลาแลงก่อโดยไม่ใช้ปูนสอ เป็นต้น

เมื่อขอมได้สร้างพระปราสาทและเมืองที่บริเวณวัดจุฬามณี แล้ว ต่อมาเมื่อหมดอำนาจลงก็คงปล่อยให้วัดจุฬามณีร้างไป จนกระทั่งสมัยสุโขทัยรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทที่เข้าใจกันว่าพระองค์ได้เสด็จมาสร้างเมืองพิษณุโลกขึ้นใหม่ แต่คงมิได้ใช้ที่เมืองของขอมเดิม คงจะตั้งที่บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุปัจจุบันนี้ แต่อย่างไรก็ตาม

ก็คงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดจุฬามณีบ้างเป็นแน่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจ
จะสร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเจาะช่องผนังแทนหน้าต่าง อยู่
ทางทิศตะวันออกของพระปรางค์เดิม จากนั้นวัดจุฬามณีก็อาจจะร้าง
โรยราไปอีกชั่วระยะหนึ่ง

จนกระทั่งสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.
2006 พระองค์ได้เสวยราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก ต่อมาพระองค์
ได้ทรงพระผนวชที่วัดจุฬามณีด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร
กรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิติ ดังนี้

“ศักราช 826 (พ.ศ. 2007) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สร้าง
พระวิหารวัดจุฬามณี”

“ศักราช 827 ระกาศก (พ.ศ. 2008) สมเด็จพระบรมไตร-
โลกเจ้า ทรงพระผนวช ณ วัดจุฬามณีได้ 8 เดือน แล้วลาพระ
ผนวช”

ตามพระราชพงศาวดารนี้จะเห็นได้ว่า วัดจุฬามณีเป็นวัดที่
สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคงจะได้
ทรงซ่อมพระปรางค์ และสร้างโบราณวัตถุสถานอื่นๆ อีกมาก โดย
เฉพาะอย่างยิ่งวิหารซึ่งยังมีซากเหลือตั้งปัจจุบันนี้ สังเกตได้ว่าใช้เจาะ
ช่องผนังแทนหน้าต่าง อันเป็นแบบวิหารที่นิยมสร้างทั้งในสมัยสุโขทัย
และสมัยอยุธยา

พงศาวดารเหนือได้กล่าวถึง เจ้าธรรมไตรโลก ซึ่งเป็นโอรส
ของเจ้าพิตตาสุราชได้ออกทรงบรรพชา ณ เมืองโอมบุรี ดัง
ข้อความตอนหนึ่งว่า

“...ทรงผนวช ณ วันพฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้นค่ำ 1 เพลาเช้า

กึ่งามนักหนาประดุจดั่งภิกษุอันได้ 60 พรรษา สมเด็จพระเจ้าโกทรพระราชยังอำมาตย์เสนาชวณกันสร้างอารามถวายแก่พระองค์..." และอีกตอนหนึ่งว่า "...ครั้นพระเจ้าโกทรพระราชสร้างอารามถวายแล้ว พระองค์เจ้าตั้งเมตตาปฏิบัติกรรมฐาน และพระสงฆ์ทั้งหลายให้ชื่ออริยสงฆ์ แต่นั้นมาและพระเจ้าโกทรพระราชจึงได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระเกศไว้ จึงให้ชื่อว่า วัดจุฬามณีแต่นั้นมาถึงบัดนี้แล"

จากข้อความในพงศาวดารเหนือนี้ เข้าใจกันว่า เจ้าธรรมไตรโลกเจ้าก็คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั่นเอง และในหนังสือยวนพ่ายโคลงตัน ซึ่งไม่ทราบชื่อผู้แต่งว่าเป็นใครก็ได้กล่าวถึงการเสด็จออกทรงผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้เช่นกัน ในบทที่ 77 ดังจะยกมาดังนี้

แถลงปางแสดงดิพรเกื้อ	บุญบง บาปนา
เออาศน์ไอสุริย์เสีย	จรกลัย
แถลงปางเมื่อพระทรง	พระผนวช นั้นนา
งามเงื่อนสรรเพชญ์ผ้าย	แผ่นเกษม

และในจารึกที่หลังมณฑปของวัดจุฬามณี ซึ่งเข้าใจกันว่า จารึกขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวถึงการเสด็จออกผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังนี้

"ลุดักราช 826 ปีวอกนักษัตร อันดับนั้นสมเด็จพระรามธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเป็นเจ้า ให้สร้างอารามจุฬามณีที่จะเสด็จออกทรงมหาภิเนษกรรมณ์ ขณะนั้นเอกราชทั้งสามเมือง คือ พระยาลานช้าง แลมหาราชพญาเชียงใหม่ แลพญาหงสาวดี ชมพระราชศรัทธา ก็แต่งเครื่องอัฐบริวารให้มาถวาย

“จุลศักราช 827 ปีระกานักษัตร เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ ครุ
เทพวารสมเด็จพระรามาทิบัติศรีบรมไตรโลกนารถพิตรเป็นเจ้าเสด็จ
ทรงพระผนวช แลสมเด็จพระราชเอารสท่านกราบลงกับพระบาทแล้ว
ก็สู่พระราชชนทรยาน และท่านก็ให้บวชพระสงฆ์ปริวัตรก่อนทำพระองค์
แล้วท่านจึงทรงเครื่องบรรพชิต แลพระสงฆ์บวชโดยเสด็จทั้งสี่คณะ 2348
พระองค์ แต่สมเด็จพระรามาทิบัติศรีบรมไตรโลกนารถพิตรเจ้าทรง
พระผนวชอยู่ได้แปดเดือนสิบห้าวัน ครั้นถึงเดือนห้า สมเด็จพระ
โอรสท่านแลพฤตมาตย์ทั้งหลายถวายบังคม ขออัญเชิญเสด็จลาผนวช
ช่วยครองราชฎการกรมทั้งปวง ท่านก็เสด็จปริวัตรแล้วก็ล่องลงมายัง
กรุงพระมหานครศรีอยุธยา”

จะเห็นได้ว่า มีหลักฐานมากหลายที่น่าเชื่อได้ว่าสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนารถทรงผนวชที่วัดจุฬามณีนี้แน่นอน

ต่อมาในสมัยพระนารายณ์มหาราช วัดจุฬามณีคงจะเจริญ
รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังข้อความในตอนท้ายของจารึกแผ่นเดียวกัน
นั้น ว่าดังนี้

“พุทธศักราชได้ 2221 ปีปลายสิบเดือนห้าวัน วอกโทศก รุ่ง
แล้วห้าโมง หลวงสิทธิมหาดเล็กรับพระราชโองการ แลหมื่นราชสังฆ
การีรับหมายรับผ้าพระราชทาน ให้พระครูธรรมไตรโลกนารถมณี สิล
วิสุทธาจารย์ อธิการ ณ อารามจุฬามณีหาบรอยพระพุทธบาท ด้วย
พระเดชสมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารธรรมิกราชาเจ้าผู้ประเสริฐ
ในภพมีพระโองการตรัสให้อนุญาตให้ไปประดิษฐานไว้ ณ อารามวัด
จุฬามณี เป็นที่นมัสการแต่สมณะพรหมณาจารย์ และประชาราษฎร
อันมิได้มานมัสการพระพุทธบาท แลจึงพระราชทานแผ่นศิลาควร

(อุทุมมา) พระพุทธรูป และแผ่นศิลาแผ่นหนึ่งให้ลงจารึกพระราชพงศาวดารและพระราชตำรา แลกลบนาข้าพระจุฬามณีอันประจุพระเกษและพระราชตำรา แลเป็นข้าพระพุทธรูป ลุคักราช 1043 ปี ระกาตรีนิศก วันศุกร์ ขึ้นค่ำหนึ่งยามศุกร์ 10 ขึ้น ฤกษ 21 รับ พระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในมณฑป”

วัดจุฬามณีคงจะร้างในตอนปลายสมัยอยุธยาเรื่อยมา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า “...วัดจุฬามณีนั้นเห็นจะร้างรกไม่ได้มีผู้ใดเห็นศิลาจารึกนี้มาช้านานทีเดียว จึงเข้าใจกันว่าวัดจุฬามณีนี้มีอยู่ในกรุงเก่า ได้ทราบว่าการรัชกาลที่ 4 ได้เที่ยวค้นหาวัดจุฬามณีในกรุงเก่าจึงไม่พบ”

จนกระทั่งกลางปี ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงพบวัดจุฬามณีนี้เป็นวัดร้างดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ตอนหนึ่งว่า

“ครั้นกลางปีรัตนโกสินทรศก 126 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เสด็จขึ้นไปตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้ทรงพบวัดจุฬามณีนี้อยู่ที่เมืองพิษณุโลก ทรงพบศิลาจารึกมีข้อความเป็นหลักฐาน เป็นพยานตรงตามข้อความในพระราชพงศาวดาร ได้ทรงคัดอักษรจารึกแผ่นศิลาส่งมาประทานแก่หอพระสมุดวชิรญาณ และสำเนาจารึกนั้นได้พิมพ์ไว้ต่อท้ายหนังสือพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์แล้ว”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปวัดจุฬามณีเมื่อวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451) ดังที่ปรากฏในหนังสือ

เที่ยวเมืองพระร่วง ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อวันที่ 5 มีนาคม ข้าพเจ้าได้ไปดูวัดจุฬามณี ไปโดยทางเรือล่องลงไปจากที่เมืองไม่ไกลนักก็ถึงท่า ขึ้นเดินไปไม่กี่เส้นถึงวัดจุฬามณีนี้ ในชั้นแรกๆ พวกกันหลงเที่ยวค้นหาที่ทางกรุงเก่าก็หาพบไม่...”

และอีกตอนหนึ่งทรงเล่าไว้ว่า

“ในเวลานี้ในวัดจุฬามณียังมีที่ดูได้มาก ของครวดูล้วนอยู่ในลานอันหนึ่ง กว้าง 4 วา ยาว 2 เส้น 17 วา มีกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐสูงประมาณ 2 ศอก กลางลานมีพระปรารค์ใหญ่ก่อด้วยแลง ทางด้านตะวันตกมีอุโบสถก่อด้วยอิฐ ด้านตะวันออกมีวิหารใหญ่ผนังอิฐฐานอิฐแต่เสาเป็นแลง ต่อวิหารออกไปทางมุมลาน ด้านตะวันออกเฉียงเหนือมีมณฑป มีผนังหลังมณฑป มีแผ่นศิลาจารึกที่กล่าวถึงแล้วข้างบนนี้ มีซุ้มและกรอบสำหรับศิลานั้นด้วย สังเกตดูสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้เป็นวัดโบราณ มีอยู่แต่ก่อน สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มาปฏิสังขรณ์ขึ้น และทำพระวิหารเพิ่มเติมขึ้น พระเจดีย์กลางนั้นคงเป็นของมีอยู่แต่เดิม”

คุณบุญชด แสงต่าย ได้กล่าวถึงวัดจุฬามณี เมื่อ 64 ปีล่วงมาแล้ว ในหนังสือ “เที่ยวเมืองสองแควฯ” ตอนหนึ่งว่า

“...การไปเที่ยววัดนี้ไปได้ทั้งสองทาง คือเดินทางไปทางลำน้ำ และใช้เรือเป็นพาหนะ ถ้าเดินทางบกก็กินเวลาราว 2 ชั่วโมง แต่หน้าเทศกาลมีรถยนต์ เดินตัดผ่านทุ่งนากินเวลานานราว 30 นาทีก็ถึงวัด ถ้าไปทางน้ำเรือเดินราว 50 นาทีอย่างช้าก็ถึงหน้าวัด บนฝั่งมีศาลาใหญ่และกุฏิพระสงฆ์หลายหลังด้วย เป็นที่ตั้งสำนักสงฆ์ของวัดนี้ ส่วนตัววัดจุฬามณีนั้นอยู่ในเข้าไปจากฝั่งแม่น้ำประมาณ 8 เส้น มีถนนฝั่ง

อิฐไปจนถึงวัด แต่หน้าฝนต้นไม้ขึ้นรกค่อนข้างลำบากต่อการไปอยู่บ้าง
เมื่อเดินเข้าไปจนจะถึงพอบเห็นวัด ก็แลเห็นพระปรางค์ตั้งเด่นอยู่...”

แต่ปัจจุบันนี้ การจะเดินทางจากตลาดหรือสถานีรถไฟ
พิษณุโลกไปยังวัดจุฬามณีนี้จะไปได้สะดวกมากโดยทางรถยนต์ เพราะ
มีถนนลาดยางอย่างดีถึงบริเวณวัด คือถนนบรมไตรโลกนาถ ระยะ
ทางประมาณ 5 กิโลเมตรเศษเท่านั้น

สภาพปัจจุบันของวัดจุฬามณีก็คือ พระปรางค์เก่าที่เข้าใจกัน
ว่าซ่อมสร้างไว้ ซึ่งเป็นพระปรางค์ติดกับวิหาร ยอดพระปรางค์หักพัง
ลงมานานแล้ว ซากที่หักลงมาบางส่วนก็ยังเหลืออยู่เกล็ดๆ กับพระ
ปรางค์นั่นเอง มีบันไดขึ้นไปบนวิหารได้ 3 ด้าน ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออก
ออก ส่วนทางตะวันตกเป็นพระปรางค์ซึ่งไม่มียอด สำหรับพระ

พระปรางค์วัดจุฬามณี

ลวดลายปูนปั้นที่ซุ้มพระปรางค์วัดจุฬามณี

ปราสาทนั้นมีซุ้มประตูหลอกคือตันเข้าไม่ได้ พระปราสาทนี้สร้างด้วยศิลาแลงก่อขึ้นไปโดยไม่ใช้ปูนสอ แต่ต่อมาราวรัชกาลที่ 6 คงโปรดให้ซ่อมแซม จึงนำศิลาแลงที่พังๆ มาก่อขึ้นไปให้คงรูปร่างเดิม แต่ต้องใช้ปูนสอด้วย จึงสังเกตได้ว่าบางส่วนก็มีปูนสอ บางส่วนก็ไม่มีปูนสอ ส่วนที่ไม่มีปูนสอนี้แหละเป็นของเดิมแท้ เข้าใจว่าฝีมือของขอมโบราณซึ่งมีความสามารถในการก่อสร้างพระปราสาทโดยก่อศิลาแลงหรือหินโดยไม่ใช้ปูนสอ แต่อาจจะใช้ยางไม้เชื่อมกันได้ และรอบๆ องค์พระปราสาทนี้จะมีลวดลายปูนปั้นที่สวยงามมาก แต่ส่วนมากชำรุดและกะเทาะหลุดเสียหายหมด จึงน่าเสียดายอย่างยิ่ง

เมื่อปีพ.ศ. 2514 ผู้เขียนพบว่าทางทิศตะวันออกของพระปราสาทมีซากวิหารเก่าที่เจาะช่องผนังแทนหน้าต่าง และทางวัดได้สร้างวิหารหลังเล็กขึ้นใหม่ เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเรียกกันว่า "หลวงพ่อเพชร" เป็นพระพุทธรูปศิลาปางขัดสมาธิเพชร และทางวัดได้พอกปูนซ่อมแซมองค์พระใหม่ เข้าใจว่าเดิมคงชำรุดมาก แต่ก็พอกปูนมากเกินไปจนไม่คงพุทธลักษณะเดิมไว้ เช่น ต่อสังฆาฏิให้ยาวลงมาซึ่งเดิมคงอยู่เหนือพระอุระมากกว่า และใกล้ๆ กับวิหารหลังนี้ก็มีซากของมณฑปไม่มีหลังคา มีศิลาจารึกติดอยู่หลังมณฑปนี้ด้วยทางตะวันตกของพระปราสาทมีซากของพระอุโบสถ และมีใบเสมาหินขนาดใหญ่อยู่รอบซากพระอุโบสถนี้ และทางวัดได้ทำหลังคาให้พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ แต่พระพุทธรูปนั้นคงจะปั้นใหม่ หรือไม่ก็ซ่อมแซมองค์เดิมจนผิดแปลกไปมาก รอบๆ ของพระปราสาท ซากวิหารมณฑป และพระอุโบสถนี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบ แต่ก็หักพังลงเป็นส่วนมาก ใกล้ๆ กับพระปราสาทมีเนินดินเป็นซากอิฐหลายเนิน เข้าใจว่าคงจะเป็นฐาน

เจดีย์นั้นเอง

วัดจุฬามณีคงจะเป็นวัดร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมา จนกระทั่งเมื่อรัชกาลที่ 6 เสด็จก็ยังเป็นวัดร้างอยู่ แต่พระองค์คงโปรดให้ซ่อมแซมเป็นแน่นอน จนกระทั่งเมื่อราว พ.ศ. 2473 จึงมีผู้บูรณะเป็นอารามขึ้นใหม่ และมีพระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำเรื่อยมา จนกระทั่งคุณบุญชด แสงถ่ายได้กล่าวไว้ว่า และเมื่อราวปี พ.ศ. 2514 ได้เกิดไฟไหม้หมู่กุฏิสงฆ์เสียทั้งหมด แต่ไฟไม่ไหม้ถึงบริเวณโบราณสถานทั้งหมด จึงนับว่าเป็นเคราะห์ดี และทางวัดได้ปลูกกุฏิชั่วคราวขึ้นใหม่ทางทิศใต้ของบริเวณโบราณสถานนั้น ส่วนทางทิศตะวันออกของโบราณสถาน ทางวัดกำลังก่อสร้างพระอุโบสถขนาดใหญ่ขึ้นอีกหลังหนึ่ง อย่างไรก็ตามวัดจุฬามณีก็เป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งที่น่าสนใจน่าศึกษา และนำเดินทางไปชมอย่างยิ่ง

